

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

UDC 821.113.4

Aage Jørgensen

selvstændig forsker

ORD OG VIRKELIGHED — ET BLIK PÅ JOHANNES V. JENSENS JOURNALISTIK. DEL 1

For citation: Jørgensen A. Ord og virkelighed — et blik på Johannes V. Jensens journalistik. Del 1. *Scandinavian Philology*, 2021, vol. 19, issue 1, pp. 139–163. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2021.109>

Siden etableringen i 1993 af Johannes V. Jensen-Centret ved Aarhus Universitet har studiet af Nobelpristageren taget en drejning fra det biografiske mod det tekstuelle, samtidig med, at udgivelsen af kritisk-kommenterede tekster især fra det tidlige forfatterskab er intensiveret. Artiklen hér følger nogle temaer gennem den del af Jensens journalistik gennem et halvt århundrede, som først i 2014 blev sammenbragt i bogform under titlen *Ord og virkelighed*. Materialet nuancerer indtrykket af digterens meninger og holdninger, også fordi den hidtidige antologisering på det journalistiske område af gode grunde har “skummet fløden”. Kunstnerisk er talen altså om bærmen, men også den kan hos Jensen imponere ved den sproglige forførelsesenergi og de fascinerende billeder. Flertallet af de artikler, Jensen selv lod optrykke, indgik i de såkaldte mytebind. Myten udgjorde efter Jensens mening en særlig genre, hans svar i al beskedenhed på eventyreren i H. C. Andersens tilvirkning. Jensens journalistik spænder også biografisk fra den himmerlandske hjemstavn til alverdens egne, med hovedstaden og det landlege Tisvilde som vigtige stationer. Digterens naturfredningsbestræbelser og den dermed forbundne arkæologiske interesse (der ikke begrænsede sig til danske forhold) reflekteres i flere artikler. Ligeså betydningsfuldt er dog modernitetssporet, begejstringen for den tekniske udvikling, maskinerne, samfærdslen til lands, til vands og i luften. Livets tilblivelse og arternes udvikling ses i darwinistisk lys. I artiklens anden del belyses Jensens traditionsforankrede opfattelse af forholdet mellem kønnene og i forlængelse heraf den frygt for “kønsforvildelse”, som ofte kommer til udtryk, pinligst i 1907-intimideringen af kollegaen Herman Bang. Endelig omtales den del af journa-

listikken, som skildrer Jensens egen rejseaktivitet og hvad han skrev om andres bidrag til rejselitteraturen.

Nøgleord: Johannes V. Jensen, journalistik, udviklingslære, rejselitteratur, kvindesyn.

Andrey Saltykov offentliggjorde for nogle år siden i dette tidsskrift en opsats om *Christofer Columbus* [Saltykov, 2006], det sjette og sidste bind af den danske Nobelpristager Johannes V. Jensens romancyklus *Den lange Rejse* (1908–22), hér opfattet som forfatterskabets hovedværk, en opfattelse, som ikke afviger stort fra, hvad Svenska Akademien gav udtryk for, da det i 1944 motiverede prisoverrækkelsen. Akademi-sekretæren, lyrikeren Anders Österling udråbte *Den Lange Rejse* til at være Jensens “måske fornemmeste skabelse”, mens han intet havde at sige om romanen *Kongens Fald*, der fremkom i 1900–01 i tre små bind: *Foraarets Død*, *Den store Sommer* og *Vinteren*.

Ved millenniumskiftet gav danske læsere imidlertid udtryk for, at netop *Kongens Fald* var hovedværket, århundredets bog, simpelthen. Emneregistrene i mine to bibliografier over *Johannes V. Jensen-litteraturen* [Jørgensen, 1998, 2021] underbygger dette — med tilsammen 132 henvisninger til *Kongens Fald* og 11 til *Christofer Columbus*.¹ Også forskningsinteressen har forskudt sig fra evolutionsbiblen og den øvrige guldalderlige manddomsdigtning til de tidligmodernistiske arbejder, svarende til, at der på det seneste er udkommet kritiske og kommenterede udgaver ikke blot af de kendte værker, *Samlede Digte* (bind 1–2, 2006) og *Himmerlandshistorier* (bind 1–2, 2018), men også af *Intermezzo* og *Skovene* (2019) og *Den gotiske Renaissance* (bind 1–2, 2021). En udgave af *Kongens Fald*, der også kommer til at rumme original manuskriptet, er på trapperne, og planlagt er en udgave (formentlig i fire bind) af de ni bind myter og de tre bind eksotiske noveller.

Artiklen hér om Johannes V. Jensens bredt favnende journalistik er baseret på efterskriften til en ligeledes kritisk og kommenteret udgave af forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler, *Ord og virkelighed* [Ord og virkelighed, 2014] en opsamling altså af, hvad hverken digteren selv eller andre efter hans død har bragt i bogform. Det journalistiske for-

¹ Det tilsvarende tal for *Den lange Rejse* er 36. De oprindelige seks bind (*Det tabte Land*, 1919; *Bræen*, 1908; *Norne-Gæst*, 1919; *Cimbrernes Tog*, 1922; *Skibet*, 1912; *Christopher Columbus*, 1921) blev i 1938 udsendt i en revideret tobindsudgave ved Aage Marcus.

fatterskab skal naturligvis ikke helhedsdømmes på en delmængde, der er ladet tilbage langs vejen — delmængden må ses i sammenhæng med, hvad der faktisk er blevet bragt i bogform. Imidlertid orienterer også den sig mod virkeligheden og sætter ord på den med en energi ud over det gængse. Formentlig kan materialet komplettere og punktvis nuancere det billede af Jensen, som f.eks. de biografisk anlagte fremstillinger tegner. Bidraget vil opholde sig ved nogle af punkterne. Ekskluderet er først og fremmest refleksioner over kunst og litteratur.²

1. VILDMAND OG SPROGFORTRYLLER

“Enhver Skribentvirksomhed med Mening i er henstillet Initiativ; man skriver i sidste Instans for at noget skal ske”, står der i et af Johannes V. Jensens forsøg på at indkredse, hvad der var grundtanken i forfatterskabet. Han har beflittet sig på ud fra evolutionslæren at fremme sundheden og forøge livsfølelsen blandt menneskene, at virke “lægende og helende”.

I selvbiografien til Svenska Akademien fremhæver han som sin litteraturhistoriske fortjeneste, at han har afstedkommet “en Frontforandring” ved at skifte “den hidtil dominerende gallicistiske Smagsretning” ud med “Impulser fra amerikansk, angelsaksisk, Aand” og ved i poesien at vende tilbage til “det simple Sprog, i bunden Stil, handlende om sunde Ting”. I 70-årstalen henregnede han sig til “et Slægtled, der opfandt Hverdagene” — og lod sig bære frem af glæden og lykken ved at bestille noget (“vi var store Arbejdere, og det uden at kende til Møje”). Og i talen til vennerne, der havde inviteret ham til Nobelprisfejring (“2. Februar 1946”), vedgik han at have “været i Offensiven” og fået ry for at være utilnærmelig. Men de måtte jo vide bedre — “de har kendt mig ikke som en vanskelig Skribent, men som en af deres egne, en Ven mellem Venner”. Han tilhører som *pater familias* en generation, der løste problemet “at leve et behersket, harmonisk Liv” — netop ikke et liv som “Undtagelsesmenneske”, den rolle, som søsteren Thit Jensen jo tidligt i århundredet tildelte ham i nøgleromanen *Familjen Storm* (1904).

² Jf. Frits Johansen og Aage Marcus, *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*, bind 1–2, 1933–51, 165 og 94 s. Alle de omtalte artikler vil kunne findes via de to binds registre. (Tilføjelser og rettelser til bibliografien finder man i *Ord og virkelighed*, bind 5, 2014, s. 435–63.)

Et er imidlertid, hvad man får sagt om sig selv ved livets højtider, hvor selviscenesættelse ligger for, et andet, hvad andre siger og mener, og hvad det skrevne værk lægger for en dag. Hvis skrivefrækhed ikke var en term fastlagt i censursammenhæng, så gik det nok an at bruge den på en del punkter hér. Jensen identificerede sig ved hjemkomsten fra den store jordomrejse med "Vildmanden i det danske Vaaben", en af de to, der vitterligt er der, og hans kølleslag ramte ofte hårdt, specielt hvor de blev rettet mod medlemmer af det gamle regime. Han spændte vidt, hvad angår viden, hen over mange felter, men ofte kom han for hastigt afsted med sin argumentation.

Hvad der imidlertid fortryller og holder selv den irriterede læser fast er det sproglige mesterskab, forførelsesenergien, de strømførende sekvenser og fascinerende billeder. Johannes V. Jensen kunne fremskrive situationer og skabe stemninger som få andre, turnere sproglige overraskelser og få poesien til at gnistre. Ikke mindst var han en eminent erindringskunstner.

2. DEN JOURNALISTISKE KARRIERE

Johannes V. Jensen indledte sin journalistiske karriere, da *Politiken's* chefredaktør Viggo Hørup i 1898 sendte ham til Madrid som krigskorrespondent. Forud var gået en lyrikerdebut i tidsskriftet *Journalen* efterfulgt af 3½ år med en række hurtigskrevne føljetonromaner i ugebladet *Revue* og to "rigtige" romaner, som dog siden blev ekskluderet af forfatterskabet, og kilet ind mellem disse en håndfuld bidrag til tidsskriftet *Illustreret Tidende*, af hvilke seks kom til at danne grundstammen i samlingen *Himmerlandsfolk*, der udkom, mens Jensen var i Spanien. Netop *Himmerlandsfolk* regnede han senere som forfatterskabets førstebog. Det var i *Illustreret Tidende*, han havde sin debut, noterede han engang.

Jensens næste større journalistiske opgave, som *Social-Demokraten's* korrespondent på Verdensudstillingen i Paris 1900, gav anledning til ideologiske småkomplikationer, idet redaktøren, C. E. Jensen, sorterede et par artikler ud. Mesteparten af stoffet fra de to reportagerejser kom til at indgå i programskriftet *Den gotiske Renaissance* (1901).

Jensen var ikke for "parti" og har gentagne gange fremhævet, at det senere engagement i dagspressen ikke betød, at han gav køb på dette punkt. F. eks. i jubilæumsartiklen til *Politiken*, hvor han netop pointerer, at der var højt til loftet på bladet, og hvor han decideret takker redaktør

Henrik Cavling for udstrakt imødekommenhed og venskab hen over de par brud, som det vitterligt kom til. I juli 1906 var Jensen i samarbejde med John Martin om dagbladet *Pressen*, som havarede. Og i november 1922 forlod han i vrede bladet, fordi det havde åbnet sig for en harsk kritik ved Henning Kehler af *Den lange Rejse* — for først at vende tilbage og blive modtaget med åbne arme ved årsskiftet 1926–27. Og samarbejdet fortsatte så, til døden dem skilte. Jensens sidste *Politiken*-artikel, en nekrolog over venen, den socialdemokratiske politiker Hartvig Frisch, fremkom dagen efter hans død.

Om reportagejournalistik er der sjældent tale. Men selvfølgelig omfatter materialet hakkelse fra døgnets rejsestald. Da Jensen i 1906 dækkede italienske Eleonora Duses gæsteoptræden i København, blev den tredje forestilling aflyst, så i stedet for at skrive om hendes berømte *Rosmersholm*-fortolkning måtte han døje med aflysningens årsag, kong Christian IX's død (hvad han i øvrigt gjorde så loyalt og royalt, at kollegaen Jeppe Aakjær ligefrem forundredes over beundringen for “denne gyldne Nullitet”). Ligeså da han i 1907 blev skikket til Stockholm for at interviewe Rudyard Kipling, der var i byen for at modtage Nobelprisen — da måtte han tillige tage sig af kong Oskar II's død.

Ellers gælder tilsyneladende, at Johannes V. Jensen skrev om det, han havde lyst til at skrive om, hvad der vel forklarer, at selv aktualitetsbundne artikler ofte åbner et videre, dog ikke nødvendigvis “mytisk” perspektiv. Flertallet af de artikler, som han selv lod optrykke, indgik i de såkaldte mytebind.

3. HIMMERLAND

Erindringer fra barndommens Himmerland udgør en vigtig post i Johannes V. Jensens forfatterbogholderi, og det er formentlig forklaringen på, at de kun glimtvis dukker op i *Ord og virkelighed*; de er så at sige allerede brugt, i himmerlandshistorierne, myterne og digtene. Et eksempel skal fremdrages, fra en anmeldelse af Gudmund Hatts lærde skrift om jernalderbopladserne i Himmerland. Hvor talen bliver om husenes øst-vest-vendthed og nødtørftige adskillelse mellem beboelse og stald, springer der pludselig en erindringsgnist: Jensen kender hus-typen fra sin egen barndom og fremmaner billedet af dyrlægefami-liens tidligere barnepige, nu en gavmild leverandør af modermælk til den sidstfødte og sukkermadder til alt kravlet omkring sig — og “Koen, som

fra sin Baas rakte sit store hornede Hoved ind over Bordet, fik ogsaa en kvart Sukkermad, skulde hun staa med tør Mund?” Skildringen af besøget på Svingelbjerg Hede genkommer i *Vor Oprindelse*; Jensen havde ikke glemt hverken situationen eller sin sprøde skildring af den. Så lidt som han havde glemt den oplevelse af det første møde med det andet køn, som han skildrer i digtet “Blindebukken”; eller glemt den havde han jo — indtil han (som skildret i et bidrag til et tysk tidsskrift) pludselig, under en rekreatjonsrejse til Ægypten, genoplevede situationen med stor og lysende klarhed. Således som formentlig mange af barndoms-erindringerne f.eks. i myterne pludselig er kommet til ham og har fordret skriftfæstelse.

I 1910 skrev Jensen, at han hver sommer måtte en tur til Himmerland for at inspicere en skat, han havde liggende gemt deroppe — og måske hilse på den vejviser nær Farsø, som havde vist ham ud af hjemstavnen. Engang besøgte han den sammen med maleren Albert Naur, og da de havde dvælet lidt, stak de atter sydpå. Jensen havde set, og Naur havde set ham se, og det var alt nok. En gang ville digteren fotografere den, men da var den taget ned; den sidste af hans kendinge var forsvundet, og landskabet havde forvandlet sig til ukendelighed. Efter yderligere en udflugt til barndomsstederne opsøgte han deprimeret nogle venner i Aalborg; dér planlagde man så en trøstetur til Tranestederne — som på grund af sygdom først blev realiseret et par år efter. Det blev den inkarnerede københavners sidste rejse, og vel at mærke *ikke* til Himmerland.

De afgørende års udvikling skildrede han flere steder, f.eks. i “Farsø”, der siden blev omarbejdet til “Graabølle” og indlemmet i *Himmerlands-historier. Tredie Samling* (1910) — men atter slettet af korpus, da digteren i 1933, sammen med vennen Aage Marcus, udtog de tekster, der var mere beskrivende end fortællende. Udviklingen førte med sig, at Farsø rykkede bort fra søen og op til den nye landevej. Skelsættende var andelsmejeriet og jernbanen. Jensen husker et læs mursten på marken “lidt nordenfor Maren Smeds”, begyndelsen til mejeriet, og han husker den dag, da maskinisten gav svinghjulet det afgørende skub ud over det døde punkt og dermed bl.a. satte punktum for kvindernes “umenneskelige Slid” ved de hånddrevne smørkærner. Den lokale jernbanestrækning blev først åbnet i 1910, men det blev prompte noteret i “Himmerlands Beskrivelse”.

En anderledes beskrivelse gives på tysk i artiklen “Himmerland” fra 1912, udbyttet af en cykeltur året før, med egne fotografier, og fokuseret

på det traditionelle liv, med en beklagelse af, at smagen gennem de tre årtier i fremskridtets tegn har ændret sig mod det gemene.

Også på tysk afhandlede han emnet “Landskab og Teknik” med pointering indledningsvis af, at Himmerland endnu i Jensens barndom henlaa “lige saa uberørt af Civilisationen og uforandret som helt tilbage til den graa Oldtid”, et udsagn i øvrigt, som oftere genkommer. Jensen omfatter udviklingen med et vist vemod, han begriber, “hvilken Poesi der er gaaet tabt ved det gamle Himmerlands Modernisering”, men jo også, at der *må* forvandling til, “ethvert andet Synspunkt er absurd og sentimentalt”. Og overgangens stilløse stil er vel netop et overgangsfænomen, hvorefter en ny landskabelig skønhed i samklang med den tekniske uniformering bør opstå.

Erindringer om barndommens Himmerland indgå også i “Lyngens Børn”, der netop indledningsvis pointerer, at heden som fødestavn afstedkommer en dyb prægning, “et Indslag i Sjælen al Erindring siden er knyttet til”. Specielt sanseindtryk (den skarpe duft, den kvalme lugt fra ildstedet) knyttet til lyngen skildres. Men til lyngen knytter sig naturligvis også forfatterskabets mange skildringer af hedens opdyrkning (hedebrækningen), en proces over flere årtier, der i bedste fald løftede sin mand socialt, samtidig med, at den krummede ham fysisk — i hvert fald til studene blev spændt fra og traktoren for. Hjerteskerende er beretningen om konen, der endelig fik opfyldt sin drøm om en jumbe (et let køretøj til “fint” brug), men som så døde; “hun kørte i den to Gange”, som manden, efterhånden krum “som en Foldekniv”, siger.

“Bonden og Bogen” skuer henvend halvfjerds år tilbage; da ytrede livet sig “meget stillestaende” — med leveformer, “som vistnok i det væsentlige gik tilbage til Jernalderen”. Som udviklingsbefordrende nævnes her ud over andelsbevægelsen og jernbanen også *en passant* de folkelige bevægelser. Men “nogle Erindringer, som har ligget mellem mit første og mit tiende Aar, temmelig klare”, går nu ud på, at det kneb gevaldigt med læsningen i tidsrummet mellem skolegang og livsaften, hvor læsning, dog kun i *Bibelen*, fik en renæssance.

Erindringsstof finder man også i “Kirken i Farsø”, som Aage Marcus har givet plads blandt både myterne og himmerlandshistorierne, efter at den havde set dagens lys i Chicago og var blevet reddet hjem af tidsskriftet *Tidens Tegn*, med et kort forord, der lægger nyt til, hvad teksten selv oplyser. Derimod ikke i en række artikler, der også, men fra andre vinkler, knytter sig til Himmerland. I “Rebild Bakker” pointeres,

at bakkerne jo i realiteten er kanten af en slugt skabt af smeltevandet under den sidste istid. Talen er ellers om en typisk Jensen-artikel. Fra det landskabsgeografiske glider den til Chicago-bryggeren Max Henius' delopkøb af bakkerne og etablering af en fredet nationalpark som ramme om festerne på den amerikanske uafhængighedsdag. Herefter kan Jensen "med roligt Sind" lade tanken glide tilbage på den ikke så fjerne fortid, hvor "en gammel Befolkning, lige leveret fra Oldtiden" færdedes i det oprindelige skovland med de knykkede og kranglede bøge.

Det faldt i Johannes V. Jensens lod at holde Rebildtalen i 1927 ("Mindets Lov" i *Retninger i Tiden*). Den kommer om ved arkæologiske vidnesbyrd, nordiskhed og sagatilegnelse, men uden himmerlandsk fokusering. En sådan fornemmes tydeligere i en artikel fra det følgende år, "Dansk-Amerikanerne og den danske Bonde", hvor en pointe er, at der med samfærdselsudviklingen er kommet en udveksling i stand, som har fremskyndet forandringen herhjemme, i alt væsentligt fra naturalie- til pengeøkonomi, fra isolation og hjemmeproduktion til organiseret og systemiseret drift. En kulturoverførsel, altså, en "større Bevægelighed", en "skærpet Sans for praktiske Ting", jf. himmerlandshistorien "Guldgraveren", hvor hovedfiguren Lavsts driftighed dog ikke falder i god jord.³

4. KØBENHAVN

Som nævnt slettede Johannes V. Jensen de to ungdomsromaner af sit forfatterskab, således at *Himmerlandsfolk* blev begyndelsen. Da havde han definitivt lagt hjemstavnen bag sig og gjort hovedstaden til sin by. Om "vor By" mente han at kunne tale i en artikel til det jubilæum, der markerede, at Christoffer III i 1443 gjorde København til kongelig residensby. I denne artikel fejrer han også 50-året for sin egen ankomst til byen, dengang "en Højreby, med Kristiansborgs Slotsruin som Midtpunkt", hvor teaterfolk som Erik Bøgh og Peter Schram krydsede Kongens Nytorv og brændevinsentusiaster og filosofistuderende residerede på de åbne marker bag Tivoli. I øvrigt skitseres historien: fiskerlejets folk har nok lignet de "skindklædte Folk fra Ildlandet" (som Jensen aldrig fik mødt, men adskillige gange lader repræsentere udviklingens laveste trin), men hos nutidsbefolkningen har kostumet "flygtigt set" nærmest taget magten, med shorts som det galeste påfund.

³ Jf. specielt om Chicagos rolle i forfatterskabet Jørgensen se [Jørgensen 2021].

Også i “Det ny København” mindes Johannes V. Jensen sin ankomst “som forskrækket Student” til hovedbanegårdens “gamle fornemme Længe”, som i skrivende stund (1911) “har haft sin Tid” og må vige for en ny, den nuværende. Endnu føler Jensen sig usikker på, om byen vil have ham. Helst bør man nok ikke tale dialekt, men “have sine Vokaler i Orden”! Han vil i hvert fald have den og tror på, at ankomster i en overskuelig fremtid vil opleves, som kom man til en rigtig metropol — med Frihedsstøtten, engang rejst på overgangen til bondelandet, på sin plads midt i byen og trafikken, i orkanens øje, så at sige.

I “Kjøbenhavns Omegn”, et bestillingsarbejde for Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse, træffer man Jensen i udkanten af “det Kjøbenhavn, jeg elsker, og som jeg ikke kunde være foruden”, bl.a. altså på jagt efter steder, der kunne behøve en mildnende hånd. Han præsenterer sig som “en Kender” af byen og hvad dens er, selvom han “i andre Henseender er forbleven en Fremmed”. Anmærkningerne gælder især misligholdelsen af Christianshavns Vold, der let kunne bringes til ophør og stedet forvandles til paradisisk park. Amagers herligheder sanses intenst, både kyststrækningens stank fra kloakudløb og renovationsbjerge og svale dufte oplevet under forårsrideture på Kløvermarkens flyveplads. I den nordlige omegn gælder det den elskede Dyrehave, og her forlades beskrivelsen til fordel for en myte — dog først efter at Nationalmuseet har fået påskrevet, at det burde interessere sig mere for oldtidsmindernes forfatning.

Skydebanerne var stedet, hvor Johannes V. Jensen vedligeholdt sin militære færdighed og kom naturen “rigtig inderlig nær”. Om søndagsoplevelser dér handler en artikel, hvori han tilslut lover at ryste lige så lidt på hånden i påkommende fald “som ved en almindelig Skydning paa Amager”; det var før Verdenskrigens beskidte skyttegravsfægtninger.

Også i Kalkbrænderihavnen færdedes han hjemmevant, som en art *poet laureate* for studenternes roklub. Det vides, at han tog med et bådehold ud for at fornemme takten, da han skrev på sin slagsang til klubben, og at han lagde gode ord ind for Poul Henningsen som arkitekt på roernes nye klubhus. Ved en kanoindvielse fremmanede han for de unge en bådfart, der gav føling ikke blot med naturen og vejrliget, men også med den danske bosættelsehistorie, ja endda med selve jordhistorien, idet svenskekystens forbjerg Kullen bagom istidsdramaet identificeredes med Gunung Api, *Den lange Rejse*'s ildspyende vulkan, der vist ellers

er navngivet efter en vulkansk formation på Nord-Borneo. Kanoen kom i øvrigt til at hedde Columbus.

Yderligere en lovprist københavnsk lokalitet må nævnes. Jensen blev sent i livet bedt om at skrive om kolonihavekulturen, hvad han så gjorde på den måde, at han efter indledende manøvrer satte fokus på det langt hen på byskrald baserede haveanlæg ved Kløvermarksvej, med inddragelse af et par markante passager fra romanen *Gudrun*, i hvis kække tiftelfigur han har kondenseret en del tidligere forsøg på at skildre “københavnserinden”. Den sluttelige spådom om, at landbruget ville komme til at indrette sig småt og vegetabilsk, som i Kina, blev vist et skud i tågen.

5. TISVILDE

I 1913 lod Johannes V. Jensen opføre et sommerhus i Tibirke Bakker, hvilket bragte ham i berøring med et miljø af bl.a. arkitekter, der satte nogle standarder for bebyggelsen i området, en “lokalplan”, der sikrede naturen mod den ødelæggelse, som københavnernes voldsomme trang til nordsjællandsk frirum forårsagede andetsteds — bl.a. nede ved Tisvilde Fiskerleje, en torn i øjet og afsæt for Jensen’ske overvejelser om en byggeristyring på landsplan.

Sommerhusejerne i Bakkerne udgjorde, hvad man med nogen ret kan kalde en kunstnerkoloni. Der var som nævnt arkitekterne, folk, hvis virke Johannes V. Jensen fulgte og kommenterede, Iver Bentsen, Ejnar Dyggve, Mogens Clemmensen m. fl. Der var videnskabsmænd som Niels Bohr, og der var malere som Kristian Møhl, Herman Vedel og Cæsar Kunwald. Insektforskeren Erik Tetens Nielsen havde et “laboratorium” i området og gjorde gravehvepsene i Tisvilde Hegn internationalt kendte gennem en lærd afhandling på fransk — som Jensen frygtløst kommenterede i kronikken “Bembex”. “Kendere af Tisvildeegnen vil sande at Lokalduftten dér er gaaet op i Tetens Niensens Fantasi og i hans Fremstillingsevne”, pointerede han, som den kender, han jo gjorde sig til. Øvre i Asserbo Plantage huserede Fredrik Nygaard, til hvis roman om Ulrik Røhls 1700-talskamp mod sandflugten han blev anmodet om at skrive forord.

Generøsitet var i det hele taget et kendemærke for Johannes V. Jensen i forhold til det sommerlige Tisvilde-miljø, som det også fornemmes de gange, hvor Jensen-sønnernes legekammerater kommer ind på radaren og får deres fortjenester noteret. Det gælder Ulrik Møhl, hvis tidlige

interesse for naturen og fortidssporene i f.eks. Ellemosen (som faderen og Johannes V. Jensen stimulerede) pegede frem mod en tilknytning til Zoologisk Museum som fotograf og præparator. Og det gælder Tove Clemmensen, arkitektfatteren, der beskojtede Arre Sø og blev en fortrinlig inspektør i Nationalmuseet. Det gælder også Ole Vinding, ganske vist ikke barn af Tisvilde-miljøet, men søn af Andreas Vinding på *Politiken* og sønnernes skolekammerat, som med en fransk kulturbaggrund tilegnet kom tilbage til København og bl.a. indledte et naturessayistisk forfatterskab i encyklopædisten Georges Louis Buffons efterfølgelse. (Jensen lovpriste i det hele taget i forlængelse af sin optagethed af friluftsbvægelsen, specielt den amerikanske *outing*-litteratur, det friske sommerliv og advokerede en forlængelse af skolesommerferien til tre måneder. Derimod distancerede han sig o. 1910 fra spejderbevægelsen, den stank for meget af disciplinering — og af englændernes ønske om at oprette en stående hær.)

Men først og fremmest skrev Johannes V. Jensen nogle større, Tisvilde-relaterede artikler, som belyser både naturmæssige, rekreative og historiske sider af sagen: “Tibirke Mose”, “Tirs Væld”, “Tisvilde-Eggen” og “Arre Sø”. Artiklen om mosen er fra 1917, hvor Jensen var forholdsvis ny i Bakkerne, der jo skyder sig ud i Ellemosen (som han altså insisterer på at kalde Tibirke Mose). Stedets flora og fauna skildres forelsket, Jensen kan forsikre om, at det altsammen er så typisk dansk, at han har “kunnet slaa sig ned i Tibirke uden at blive jyske Minder utro”, og tilmed uden at savne “det Perspektiv ned i Fortiden, der er egent for Jylland med de mange Oldtidsminder”. En arkæologisk udredning tilbageholdes dog for en geologisk, idet bekymringen dengang tilsyneladende kredsedede om verserende planer om en vandstandssænkning. Sporene efter dræningen af de jyske kær skræmmede, jf. slutningen af “Himmerlands Beskrivelse”.

I “Tirs Væld” er pointen, som da også i nyere forskning, at Toftegårdsilden nær Tibirke Kirke er den “oprindelige”, hedenske helligkilde, men at emsige katolske gejstlige, som misbilligede markedsogl på stedet, så at sige flyttede den ud til Kattedag og forbandt den med den svenske helgeninde Helene. Efter Reformationen nedjusterede man helbredelsesaspektet og betonedede vandets sundhedsfremmende egenskaber. Christian IV supplerede f. eks. sit vinforbrug med vand fra kilden (“man kan forestille sig ham med et tugtet Ansigt drikke det ene Glas efter det andet og blive mere og mere vaad og opspændt indvendig”)!)

Det faste forblev “Troen paa Kilden og Trangen til Valfart”, ca. frem til Henrik Cavlings artikel fra 1888 om et Sankt Hansnat-besøg ved kilden. (I øvrigt troede den naturvidenskabeligt sindede Jensen, som man gjorde dengang, at der kunne være noget om snakken: vandet var radiumholdigt — og *derfor* sundt.)

I fortsættelsen fremmaner Jensen fjerne tider, hvor egnens folk samledes i den vig, som Ellemosen dengang udgjorde, til offerfester og kræmmermarkeder med tilhørende fjas og tant. Hans afsluttende forslag om en arkæologisk udgravning blev realiseret få år efter, idet krigens intense tørvegravning, som det oplyses i “Tisvildeegnen”, førte til frilæggelse af en brolagt vej ud til en holm i den oprindelige fjord. Ellers er det fiskerlejet, Jensen denne gang fokuserer på. Da han i 1890'erne vandrede herop, var stedets “armodsprægede Fiskerboliger” mærket af “total Afsondrethed”, brudt alene i kildetiden. Nu fremstår lejet som eksempel “paa Miseren ved en Bebyggelse der er overladt spontant Initiativ” — en skræmmende modsætning til den regulerede bebyggelse i Tibirke Bakker, hvor ganske vist “de oprindelige rene Konturer” sløres af indtrængende skovtræer. Frøene stammer fra Tibirke Hegn, der er sidste station på denne omvisning — hvor Jensen kan minde os om guldaldermalerne J. Th. Lundbye og P. C. Skovgaard, der også her skabte “kendte, for Landskabet følsomme Malerier”.

“Arre Sø” skildrer “den mest bortgemte og mindst kendte af alle danske Søer”, med en særlig gulgrålig glans på grund af en algeart særegen for den. Opalfarven genfinder Jensen på Lundbyes kendte billede. Ellers er søen jo en ved landhævning og sandflugt afsnøret rest af stenalderhavet, og stadig i stand til at give indtryk af “Ungtiden”, især — mener Jensen — om man “er i Selskab med et Kuld Børn, som er Slægten forfra igen”. Hænder det en sjælden gang, at søen fryser til, udgør den en formidabel skøjtebane, der giver lyd fra sig “som en uhyre udspændt Banjo”.

6. NATURFREDNINGEN

Jensens energiske deltagelse i naturfredningsdebatten, bl.a. gennem flere bidrag til Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift, blev formentlig fremprovokeret af Poul Henningsen, der i en artikel slog ham i hartkorn med maleren Sigurd Swane og forfatteren Jacob Paludan — men Jensen ville ikke deltage i deres “Jammer ved svundne, bedre Tidens Ligbegængelse” og belærte sin unge ven om, at han allere-

de i *Den gotiske Renaissance* havde formuleret sit med PH's sammenfaldende, aldrig forladte standpunkt. At PH så i farten havde omtalt sommerhuset i Tibirke som et skønvirkehus og området deroppe som lukket for offentligheden, rokkede ikke ved, at hans stædige deltagelse i debatten om "Byplansager og andre overhængende offentlige Problemer" fortjente respekt og beundring. Jensen mindede også om sin tyske 1914-artikel om landskab og teknik — hvis danske version PH så som en art afbigt lod trykke i sit tidsskrift *Kritisk Revy*. Lige for lige, om venskab skal holdes!

I "Lyngens Børn" skriver Johannes V. Jensen tilslut, i en sammenhæng, der knap nok lægger op dertil: "Det er Naturfredningens Formaal, i national Interesse og til Fordel for kommende Slægter, at bevare typiske Parter af oprindelig dansk Natur, ikke mindst Heden, for at vedligeholde den levende Forestilling om Etaperne i Landets historiske og kulturelle Udvikling". Dette brede, almene perspektiv forligedes fortrinligt med det mere specifikke vedrørende oldtidsminderne (jf. nedenfor). I "De himmerlandske Aase og Gravhøjene paa dem" slår Jensen indledningsvis til lyd for en fredning af "Aalborgs Vartegn", Signalbakken, det gravhøjkronebakkedrag, hvorfra københavnerbådens ankomst oprindelig blev meddelt havnen, en fascinerende kontrast til den driftige industriby, "en kraftig, arbejdende, kompliceret Nutid". Ellers var ærindet at advokere en fredning af åsene, der jo karakteriserer landskabet mellem åerne, der fra vandskellet nær Rold søger vestover mod Limfjorden. De fortjener stort set alle fredning, mest dog Hverrestrup Bakker med "flere pragtfulde Kæmpehøje".

Jensen engagerede sig også i fredningen af Dollerup Bakker. Området havde været blandt Viborg-disciplenes udflugtsmål, og — som han pointerer — man skal ikke undervurdere, at der nær en uddannelsesinstitution findes steder "med urørt, storladet Natur, som tillige taler historisk og naturhistorisk til Fantasien". Efter sin ankomst til København havde han så at sige repeteret indtrykket af det glaciale "Anskuelsesbillede" foran Vilhelm Kyhns "troligt og kærlighedsfuldt" udførte maleri på Kunstmuseet. "Netop denne Fredningssag bør fremmes med al Magt". Hvilket da også skete.⁴

⁴ Johannes V. Jensen (student fra Viborg Katedralskole i 1893) argumenterede i 1921 for, at "Det jyske Universitet" burde placeres i Viborg; valget faldt imidlertid i 1928 på Aarhus.

7. DET ARKÆOLOGISKE SPOR

I artiklen “Ford for mig!” læser man om Johannes V. Jensens første bil af dette mærke: “Til den Vogn er knyttet Erindringen om det meste af Danmark, jeg opsøgte og studerede i de Aar alle de Oldtidsminder ude i Landet, paa Øerne og i Jylland, jeg kunde overkomme, en journalistisk Kampagne til Fordel for Totalfredningen, som da ogsaa siden gennemførtes”. (Bogen *Paa danske Veje*, 1931, opsamler artikler fra 1925 til 1931 om fortidsminderne i landskabet, og er således et led i kampagnen.) Udkastet til den endnu gældende lov om totalfredning af oldtidsminderne i det danske landskab blev offentliggjort i Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift i 1931 og gennemført i 1937 af Thorvald Stauning socialdemokratiske regering — mens Venstre, bøndernes traditionsforankrede parti, til Jensens forundring var veget tilbage for at få den fjer i hatten.

Johannes V. Jensens interesse for oldtidsminderne rækker tilbage til barndommen i Farsø, som det især fremgår af hans selvbiografisk tonede bidrag om “Himmerlands Arkæologi” til festskriftet *Fra Ungtiden* til arkæologen Johannes Brøndsted. Bl.a. fortæller han dér om sit møde med køkkenmøddingkommissionen, den tværvidevidenskabelige karavane, der undersøgte Ertebøllebopladsen, dette skelsættende fund af Gedsted-lægen, den betydelige amatørarkæolog Waldemar Dreyer, der siden blev direktør for Københavns Zoologiske Have.

Herfra udviklede sig en bredere interesse for arkæologien. Selve de gennem to årtier verserende planer om at sikre og præsentere Nationalmuseets samlinger på ordentlig vis kommenterede han ved flere lejligheder, efterhånden som mulighederne blev endevendt: Kastellet, Dyrehaven, Rosenborg Have — før sagen endte med, at Mogens Clemmensen over en tiårig periode nyindrettede og udbyggede Prinsens Palæ.

Johannes V. Jensen bidrog i det hele taget væsentligt til skærpelse af bevidstheden om, hvor vigtig fredningen ville være. Et stort skridt frem var den holdningsændring på Nationalmuseet, som fandt sted, da Johannes Brøndsted i 1932 tiltrådte som leder af Oldtidsafdelingen, en disposition, der også medførte, at museet omdefinerede sin rolle og opprioriterede formidlingsaspektet, bl. a. gennem publikationsvirksomheden. Jensen anmeldte i 1930'erne regelmæssigt museets udgivelser og glædede sig ikke mindst over, at arkæologien trådte ud af sin selvtilstrækkelighed og kom til at se sig som en videnskab, der skulle tjene

historien — altså befolke scenen, som fundene nu aftegnede den, med mennesker på udviklingens vej. I 1941-artiklen “Arkæologi og Historie” citerer han arkæologen Therkel Mathiassen for en formulering, der rækker langt ud over den rene registrering og systematisering. Arkæologien vil gerne “søge at finde bag de mange Rækker af Oldsager, der hober sig op paa Museerne: Menneskene selv!”. I medfør af dette synspunkt fremskriver Jensen ofte i sine arkæologirelaterede artikler på fiktiv vis en menneskeverden på fundstederne, som f. eks. i artiklen om Hjortspringbåden. Til gengæld må Johannes Brøndsted høre for, at han i *Danmarks Oldtid. Bronzealderen* “gaar til den bitre Ende med Bestemmelsen og Systematiseringen af Fundene”, men dog alligevel plumper i og f. eks. gætter på, at vi i bronzealderen står over for “en Overklassekultur” — hvor Jensen ikke kan få øje på andet og mere end solidt håndværk blandt “nogenlunde velstillede Storbønder”.

Som et kuriosum kan man henvise til omsorgen for Jelling-gravhøjene og de bestræbelser, som var i gang allerede tidligt i århundredet, men som først efter Jensens død kom på skinner med statsminister Hans Hedtofts frilæggelsesudvalg, hvis henstillinger nu, i skrivende stund, kan betragtes som implementerede. Specielt det stedlige lærerseminariums forstanderbolig fra sidst i tyverne var Jensen en torn i øjet og et udtryk for, hvor hovedløst de myndigheder handlede, som også havde ansvaret for fredningerne.

Betydelig er også indsatsen for gravhøjene i Jægersborg Dyrehave, som endte med, at der kom et møde i stand mellem digteren og Nationalmuseets og Skovdistriktets folk, som så *on location* traf beslutning om, hvilke høje der skulle frilægges eller restaureres. En plan, som stort set er blevet fulgt siden.

I radioforedraget “Henfarne Slægter” gør Johannes V. Jensen status over situationen efter vedtagelsen af fredningsloven, indvielsen af det ny Nationalmuseum og sikringen af gravhøjene i Dyrehaven og iscenesætter en stor forbrødring mellem den danske befolkning og den grønlandske, “det lille ufortrødne Urfolk oppe under Randen af Indlandsisen” — en forbrødring, der ifølge digteren allerede er realiseret på dansk jord i og med, at en lys agerdyrkertype ses at være opblandet med en mørkere, måske lidt armodigere fiskerbefolkning. I det hele taget: “Helst strøg jeg alle Navnene, der uundersøgt skiller alle Jordens Folk fra hinanden, og saa i dem Morbrødre og Familie langt ude”. Bag formuleringen skimtes forestillingen om, at arkæologien så at sige graver sig ned gennem de lo-

kale og nationale lag mod en mere og mere omfattende, i sidste instans universel sammenhæng.

Ord og virkelighed indeholder også et par artikler om den jyske middelalderborg Spøttrup, i katolsk tid et fæstningsværk, som betryggede universalkirkens magtposition: “paa saadanne faste Kontorer sad de og inddrev Pavens Procenter”. Intet under, at de af Skipper Clement ledede nørrejyske bondeoprørere gerne havde set den røde hane gale over herregården. Johannes V. Jensen glæder sig (i artiklen “Spøttrup og Skipper Clement”, 1931) over, at gården påtænkes nationaliseret og restaureret — ikke blot fordi Skipperen således rehabiliteres, men også af den særlige grund, at byggestilen “har haft den Mærkelighed at den er bleven Mønster for moderne Arkitektur og har gennemtrængt næsten alt hvad der er bleven bygget i København og andetsteds i de senere Aar”. Denne påvirkningslinje mellem det spartanske, prunkløse fæstningsbyggeri og dansk funktionalisme, forbundet med arkitektnavnene Ulrik Plesner og Povl Baumann, bør formentlig stå for Jensens egen regning; han erkender da også ved en senere lejlighed: “Jeg ved ikke om Plesner direkte tog Motiver fra Spøttrup, men jeg ved at Arkitekter efter ham har gjort det, og nu gør alle det, selv om det ikke engang er dem bevidst”.

8. TEKNIKKEN / MODERNITETEN

Et sted i *Vor Oprindelse* (1941) omtaler Johannes V. Jensen den tekniske ekspansion: “Netop disse Ting har i en udtalt Grad beskæftiget mit Forfatterskab, som kan siges at have staaet i Trafikens Tegn. Cyklen var bleven opfundet, netop som det passede mig at bestige den. Hvor mange har nu set de første Cykler? Og da jeg i en moden Alder egnede mig for at blive aget holdt der en Ford for Døren. Det er falden i min Lod at flyve til England. Mine Memoirer vilde ikke have meget Nyt, ud over hvad der allerede er flydt fra min Pen, hvis jeg skulde gaa i Detailler om Fremskridtene i de to Kvartaarhundreder før og efter Verdensudstillingen i Paris 1900”.

Sit fix fik Johannes V. Jensen ganske rigtigt på Verdensudstillingen, som skildret i afsnittet “Maskinerne” i *Den gotiske Renaissance*. Ved flere lejligheder så han tilbage, oftest i et forsvar for teknikken som sådan mod dens mulige destruktive udnyttelse. For der åbnede sig jo lynhurtigt en afgrund mellem f.eks. pionerernes stillevejrsvævninger på Kløvermarken og de bedrifter under Verdenskrigen, som Rudolf Requadt i *Krigs-*

flyveren skildrer, og som Jensen i øvrigt i sit forord til bogen heroiserer, samtidig med, at han selvfølgelig græmmer sig over skyttegravskrigens forfærdelige meningsløshed.

Men cyklen kom jo først — og den skulle ikke glemmes på et evt. museum for de motordrevne vidundere. Som født i “de høje maskiners tid” oplevede Jensen udviklingen så at sige fra begyndelsen, idet det (som nævnt i “Af Tidens Memoirer”) indgår i hans erindringssum, at et par af disse maskiner en dag passerede Farsø ad chausseen mellem Nibe og Hvalpsund. Siden lod han Peter Præstmark, hovedfiguren i “Trioen”, der jo giver sig ud for at være indgangen til en uskrevet roman, komme hovedkulds væltende ind på kirkegården i Louns, i en art genopførelse i fantasien af digterens eget møde med præstedøtrene dér. Velocipedens folkelige navn var da også væltepeteren.

Johannes V. Jensen nævner i korrespondancerne fra Paris ikke, at han prøvede at køre i bil dernede — men det fremgår af den tilbageskuede tale han holdt ved kollegaen Knud Hjortøes 25-års forfatterjubilæum: “man kørte for første Gang i Automobil og var inspireret, besjælet”. Men ellers gjorde han jo turen med, fra *Politiken* i 1905 arrangerede “biltog” gennem Danmark, og frem til han i 1927 fik egen bil. I citatet fra *Vor Oprindelse* aner man et ekko af, at Gyldendal på 60-års fødselsdagen forærede ham en Ford V8. “Ford for mig!” proklamerede han senere, under krigen, med nævnelse også af, at hovedpersonen i *Gudrun* egentlig var en bil — “saa glad var jeg for at køre, og saa meget har Motorvæsen og alt hvad dermed staar i Forbindelse, Friluft, Fart, og nye Indtryk, betydet for mig”.

Den teknikglade Jensen mindes man ofte om via et par skamrede billeder af ham på motorcykel. Et par motorcyklistere (bl. a. opfinderen Jacob C. Ellehammer) deltog i biltoget, men blev ikke bemærket i artiklerne i *Politiken*. Til gengæld overværede han et par år senere et motorcykelvæddeløb i Stockholm, på vej til sit skærgårdssamvær med den fartglade friherre Carl Cederström. En motorcyklist sørger i “Ved Damhussøen” for, at den stille puslen kommer i relief, netop på den vej, tør man antage, hvor Aage Marcus gav Jensen køreundervisning. Da han fik sin egen maskine (en Invicta V-2, engelsk, bragt på markedet i 1913), delte han fartfryden med bl.a. sin unge ven, den tidligt afdøde digter Ditleff von Zeppelin.

Flyvningen endelig havde i Johannes V. Jensen en fascineret iagttager. Nogle af hans bedste erindringer var fra Kløvermarkens flyveplads,

hvor pionererne, og jo først og fremmest Robert Svendsen, Alfred Nervø og Carl Cederström, ventede på vindstille for at gennemføre den flyvning over Øresund, der skulle være det dansk-svenske svar på Louis Blériots flyvning over Den engelske Kanal året før. Han opfordrede til, at man støttede Nervø økonomisk, og han skrev begejstret om svenskeren, da han en aften pludselig stak østover: “Der ser jeg Cederström, den svenske Djævel, klavre som ad en Lynstraale lige skraat op i den tynde Luft ... det er altsaa selvfølgelig Løgn, at du var Menneske, aa, din Ildkarl! Som Eliæ Himmelfart, som Jupiter, der agede op ad en Sky, saadan knitrede du til Vejrs med en Lugt af Svovl og Beg i dit Kølvand, din Djævel!” Den forvovne djævel måtte nødlande på Saltholm midt ude i Sundet. Mærkeligt nok var vor digter tavs, da Svendsen nogle aftener senere faktisk udførte bedriften.

Ved flere lejligheder mindedes Jensen disse juliaftener, dog kun *en passant* i omtalen af det første bind af Nervøs erindringer, hvor flyvning da også først kommer på agendaen i det andet bind, samt i “Af Tidens Memoirer”, hvor den oplysning tilføjes, at han allerede i 1907 overværede et af Ellehammers forsøg på at få luft under vingerne. Da han i 1931 rapporterede fra Kastrup om en flyveopvisning, var der alt andet end vindstille, hvilket til gengæld ikke mere var et problem. Teknikken triumferer, men som på Verdensudstillingen én mand fra ét sted beherskede kraftens komplikation, således også nu. Denne ene mand, piloten, er modernitetens helt *par excellence*. Den schweiziske kunstflyver Victor Glardon demonstrerede sine færdigheder så overbevisende, at Jensen måtte konkludere: “Luftens Erobring er fuldbrydet”.

Af citatet fra *Vor Oprindelse* fremgår, at det var faldet i Johannes V. Jensens lod at flyve til England. Turen, skildret i “England i Flugten”, var ganske udramatisk, men fly i luften, også over Stonehenge, mindede om, at der blev holdt vagt. Året var 1934, Hitler oprusted. Medbragt lektüre var fysikeren H. C. Ørstedes *Luftskibet* (1836), der advokerer et håb om, at luftens erobring vil “gjøre Ende paa hver Krig”.

Det blev også forundt Jensen at komme med op i højden, da *Politiken*-fotografen Tage Christensen i januar 1935 skulle tage “infra-røde Flyvebilleder” af Sjælland. Piloten, “en Mand med ualmindelige Øjne”, bragte ham til at tænke på krigshelten Tordenskjold!

9. LIVETS TILBLIVELSE OG MENNESKETS UDVIKLING

En længere række Johannes V. Jensen-artikler kommenterer det emne, som nok i sidste ende var det afgørende for ham, spørgsmålet om livets opståen og udvikling, herunder menneskets vandringsveje og dermed jo det genetiske forhold mellem racerne. Den interesse går langt tilbage. I et interview før den store jordomrejse lufter han muligheden for at skifte skønlitteraturen ud med antropologien.

Som man ved tog Johannes V. Jensen den byrde på sig at overbevise verden om darwinismens fortræffelighed til forklaring af udviklingen, med front ikke blot mod alskens religiøse skabelsesforklaringer, men også mod vrangforestillinger som “den dårlige darwinisme”. I debatten om udvælgelse (*selection*) over for tilpasning (*adaptation*) måtte Jensen medgive den franske forsker Jean-Baptiste Lamarck, at visse ting jo var til at se med det blotte øje, og altså uafviselige. Derimod placerede han mutationsbegrebet på linje med andre modefænomener: “Man haaber dermed at slippe fra Evolutionen, i formentlig kompromitteret Forstand, erhvervede Egenskabers Nedarvning, som man fornægter, uagtet det der forstaaes derved har fundet Sted, og finder Sted for Øjnene af ethvert Menneske der kender Dyr og kan se Forvandlingen i en Form”. F.eks. langede han voldsomt ud efter plantefysiologen W. Johannsen — og medtog artiklen (“Udviklingslærens Logik”) i *Retninger i Tiden*, med tilføjelse af, at synspunktet stod ved magt, uanset ekspertisens indsigelser.⁵

Samtidig måtte den race, som det var forundt Jensen at tilhøre, jo løfte den hvide mands byrde, idet de folkeslag, som det imperialistiske korstog bragte europæerne i forbindelse med, tydeligvis nærmest var som børn, der måtte overtales, hjælpes eller tvinges til at fungere på nye konditioner. Alle talte om race, mange teoretiserede derom, og Jensen var ikke den, der holdt sig længst tilbage. Erindres må det dog, at han tidligt lagde Friedrich Nietzsches herremenneskeideer bag sig, at han under Første Verdenskrig blev betænkelig ved Kipling, at han så tidligt som i 1922 distancerede sig fra hagekorset og de ariske forestillinger, det

⁵ Mutationsbegrebet blev lanceret af den hollandske plantefysiolog Hugo de Vries o. 1900. Mutation er ændringer i arvemassen (dna-materialet), der kan få betydning for evolutionen. Denne foregår enten kontinuerligt eller, mindre forklarligt, “i spring”. I øvrigt fremhævede Johannes V. Jensen i *Tilblivelsen* Lamarcks skildringer af giraffen og kænguruen. Muldvarpen er if. *Dyrenes Forvandling* (1927) “gaaet i Jorden”, i hvilken anledning den har “gjort Forlemmerne om til Spader”. Jensen havde selv arvet et par solidt skaffede hænder — hvilket han tillagde en vis betydning.

stod for, at han i Mellemlørigstiden talte de totalitære ideologier midt imod, og at han under Besættelsen nægtede at have noget med tyskerne at gøre. Hvad specielt jøderne angik, så agtede han dem ganske anderledes højt end visse danskere og de fleste tyskere. Ikke for intet skærpede han sin ragekniv på en udgave af Heinrich Heines samlede digte. I Berlin havde han sin gang på Samuel Fischers forlag og kom dér i kontakt med Walther Rathenau, Weimarrepublikkens udenrigsminister, som højreekstremistiske officerer jo myrdede i 1922. Meget rørende er på mikroplan Jensen-familiens afsked med Bendix-familien, da den sidst i 1940 måtte forlade landet; i den beklemte vennekreds uden for luftterminalen “tog han Else ved hånden og skilte sig ud med et elskeligt smil midt i stenansigtet”. Johannes V. Jensen var trods al vildmandsadfærd et varmt og hæderligt menneske, skønt altså en middelmådig tæmker.

Om den menneskelige races oprindelse og ekspansionsveje, dens hvorfra og hvorhen, gjorde Jensen sig adskillige tanker. En beskeden og sen forskydning i det unægtelig komplekse billede var kimbrenes togt sydover, bragt til standsning af den romerske hærfører, konsulen Gaius Marius, der som det antydes sørgede for, at hans legionærer på de raudiske marker fik solen i ryggen (jf. *Cimbrernes Tog*, 1922). Kimbrerne var jo ellers i sin tid draget nordover, op i Jylland, med isranden foran og til højre for sig, da bræen retirerede. Den derved vundne udholdenhed kan have aftaget igen på vejen sydover mod de varme lande.

I *Ord og virkelighed* indgår en stenaldermyte (udgangspunkt for nogle kapitler i *Den lange Rejse*) om et skånsk søskendepar, der uledsaget driver i land på Sjællandskysten og udforsker den rige flora og fauna dér og efterhånden også trænger ind i øens indre — og muntrer sig som bueskytter, ligesom senere deres forfatter, når han øvede sig i Ellemosen med sin manchuriske bue.

Da Valdemar Nordmann i 1936 gjorde status over, hvad man ud fra fundene kunne vide om emnet, måtte Jensen tage ad notam, at indvandring før bondestenalderen ikke lod sig dokumentere. Glædeligt forekommer det ham, at Nikolaj Hartz’ bevisførelse for en rensdyrtid forud for køkkenmøddingtiden har fundet støtte i bopladsfund mellem Hamborg og Lübeck, for folk dernede fra kan jo meget vel have været på sommerlige jagtture i Jylland.

Den ældste teori om racedifferentiation regnede bekvemt med kaukasiske folk, der var hvide og gode — og så de andre, der efter nøjere overvejelse blev opdelt efter hudfarve, kranieform osv. Johannes V. Jen-

sen funderede i *Folkeslagene i Østen* (1943) over “Den polynesiske Vandring” og fik gennem læsning af Thor Heyerdahls *Kon-Tiki-ekspedisjonen* (1948) udfordret sine forestillinger; nordmanden mente som bekendt, at folkene på Sydhavsøerne måtte være kommet fra Amerika, og altså ikke fra Asien, som ellers formodet. Jensen tøver med at købe anskuelser, den udelukker i hvert fald ikke den gængse. Men på den anden side er der på New Zealand folk, der skiller sig ud fra det malajiske element ved at være “af decideret ‘kaukasisk’ Type” — hvilket han sætter i forbindelse med “en Indvandring paa et Tidspunkt af ‘hvide Mænd””.

Hermed er den meksikanske myte om Quetzalcoatl bragt på bane. I *Den lange Rejse* emigrerer den sejlivede Norne-Gæst i præcolumbisk tid til den ny verden, hvor han modtages som en inkarnation af guden. Spørgsmålet er imidlertid, om der er et gran af sandhed bag. Johannes V. Jensen får ikke umiddelbart svaret i Frank Hibbens *The Lost Americans*, der endegyldigt slår fast, at indianerne er indvandret fra Asien, formentlig over Beringstrædet, mens isen endnu dækkede store dele af Nordamerika, langt tidligere end ellers antaget. Hibben skelner mellem tre kulturer, Sandia, Folsom og Yuma, opkaldt efter de første fundsteder. Der er i flere aflejringslag fremdraget knogler af dyr større end de nuværende, samt redskaber, men ikke menneskerester. Jensen mener dog tilsyneladende, at de mongolide indianere i visse områder har haft selskab af langskaller med kaukasisk baggrund.

Men arkæologien forbinder sig altså beklageligvis ikke med antropologien — som tilfældet var i Kenya, hvor Louis Leakey på en ø i Victoriasøen fandt en underkæbe, der med Johannes V. Jensens formulering “viser hen til det fælles Trin hvorfra de højere Abeformer og Mennesket har udgrenet sig”; han finder det derfor rimeligt at returnere til den ældre betegnelse *skovmænd* for, hvad vi nu kalder menneskeaber (dem, som allerede Carl von Linné sammenknyttede med menneskene gennem fællesbetegnelsen *primates*).

Leakey fandt siden et helt kranium, men han afdækkede også, ved lokaliteten Orlogesailie, en stor boplads med talrige stenredskaber, alt fra samme tid og trin som de berømte franske hulefund — som Jensen først fik at se, da han i 1948 realiserede en rejseplan fra før krigsudbruddet (jf. “Valfart til Les Combarelles”, optrykt i *Tilblivelsen*, 1951).

Hvad angår Peking-mennesket var Johannes V. Jensen mest optaget af fundhistorien, der jo startede med, at man på et apotek fremdrog en forstenet mennesketand. Han retter en grusom salve mod sin tids

proletariske despekt for viden og intelligens, en oplysningsforagt, som han (måske uintenderet) forbinder med den gammelkinesiske tro på, at pulveriserede fossiler kunne udrette samme slags mirakler som “stødt Enhjørningshorn”. Herefter tager indbildningen over, og minsandten, om ikke 16-årige *Sinantropus* modelleres frem gennem betragtning af en chimpanse i Berlins Zoo, med skelen til andre tilstedeværende: en gorilla, en dyrepasser og et publikum!

Hvor man f.eks. i Amerika fandt bopladser med dyreknogler og stenredskaber, men uden menneskespor, var situationen hér den stik modsatte. Det var svenskeren J. Gunnar Anderssons metodiske skoling, der ledte fra apotekets tand til kalkstenshulens kranium, selvom det blev en kinesisk forsker, der gjorde fundet. Johannes V. Jensen recenserede Anderssons bog *Den gula jordens barn*, der afspejler hans indsats for etableringen af det nye Kinas arkæologi og palæontologi. Disciplinerne gled sammen bl.a. i Pán-Shan-udgravningerne, hvor man sikrede sig “et Materiale som antagelig vil blive afgørende for Bestemmelsen af den kinesiske Kulturs præhistoriske Oprindelse, Spørgsmaalet om Indvandring, Oldkinesernes Slægtskabsforhold til andre Folk, dybt indgribende Problemer”.

REFERENCES

- Johansen F., Marcus Aa. *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*. København: Gyldendal, 1933–51. 165, 94 s.
- Jørgensen Aa. *Litteratur om Johannes V. Jensen. En bibliografi*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1998, 176 s.
- Jørgensen Aa. *Litteratur om Johannes V. Jensen 1998–2020. En bibliografi*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2021 (under udgivelse).
- Jørgensen Aa. Johannes V. Jensen og Chicago. *Fra Den Nye Verden*. Farsø, 2021. S. 9–23.
- Jørgensen Aa. *Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, bind 1–5. København: Underskoven, 2014. 2270 s.
- Saltykov A. A. Johannes V. Jensen's novel “Christopher Columbus”. *Scandinavian Philology*, 2006, issue 8. P. 180–191. (In Russian)

UDGAVER⁶

Den gotiske Renaissance. Ved Aage Jørgensen og Monica Wenusch. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal, 2021. (under udgivelse).

⁶ Listen tilgodeser især mytesamlinger fremkommet efter Johannes V. Jensens død. Hvad de indeholder er ikke medtaget i *Ord og virkelighed*.

- Himmerlandshistorier*, bind 1–2. Ved Per Dahl og Aage Jørgensen, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal, 2018. 324 og 396 s.
- Himmerlandsk Musik. Erindringsmyter*. Ved Niels Birger Wamberg. København: Gyldendal, 1997. 462 s.
- Hos Fuglene. Noveller*. Ved Niels Birger Wamberg. København: Gyldendal, 2001. 493 s.
- Intermezzo og Skovene*. Ved Aage Jørgensen. København: Underskoven, 2019. 436 s.
- Jordens Kreds*. Ved Aage Marcus. København: Gyldendal, 1967. 230 s.
- Kongens Fald*. Ved Niels Birger Wamberg. København: Gyldendal, 2000. 276 s.
- Madame D'Ora / Hjulet*. Ved Sven Hakon Rossel. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Borgen, 1997. 504 s.
- Mytens Ring. Efterladte Myter og Beskrivelser*. Ved Carl Bergstrøm-Nielsen. København: Gyldendal, 1957. 138 s.
- Mørkets Frodighed. Tidlige Myter*. Ved Niels Birger Wamberg. København: Gyldendal, 1973. 145 s.
- Nordisk Foraar. Myter*. Ved Niels Birger Wamberg. København: Gyldendal, 1999. 493 s.
- Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, bind 1-5. Ved Aage Jørgensen. København: Underskoven, 2014. 445, 452, 450, 435 og 466 s.
- Samlede Digte*, bind 1-2. Ved Anders Thyrring Andersen, Erik M. Christensen, Per Dahl og Aage Jørgensen. København: Gyldendal, 2006. 682 og 452 s.
- Ungt er endnu Ordet. Portrætter og Personligheder*. Ved Carl Bergstrøm-Nielsen. København: Gyldendal, 1958. 152 s.
- Aandens Spor. Portrætter og Personligheder*. Ved Carl Bergstrøm-Nielsen. København: Gyldendal, 1962. 308 s.

LITTERATUR OM JOHANNES V. JENSEN

- Andersen H. *Afhandlinger om Johannes V. Jensen*. Rødovre: Rolv Forlag, 1982. 327 s.
- Elbek J. *Johannes V. Jensen*. 2. udg. København: Gyldendal, 1987. 131 s.
- Elbrønd-Bek B., Jørgensen Aa. (red.). *Jordens Elsker. Synspunkter på Johannes V. Jensen*. København: Akademisk Forlag, 1989. 265 s.
- Friis O. *Den unge Johannes V. Jensen 1873-1902*, bind 1-2. København: G. E. C. Gad, 1974. 303, 324 s.
- Handesten L. *Johannes V. Jensen. Liv og værk*. København: Gyldendal, 2000. 516 s.
- Iversen S. (red.). *Kraftlinjer. Om Johannes V. Jensens forfatterskab*. Odense: Odense Universitetsforlag, 2004. 182 s.
- Iversen S. *Den uhyggelige fortælling. Unaturlig narratologi og Johannes V. Jensens tidlige forfatterskab*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018. 374 s.
- Jeppesen B. H. *Johannes V. Jensen og den hvide mands byrde. Eksotisme og imperialism*. København: Rhodos, 1984. 264 s.
- Jørgensen Aa. "Johannes V. Jensen (Litteratur 1944). '... digter nok og efterhånden også menneske nok ...'". *Nabo til Nobel. Historien om tretten danske Nobel*

- priser. Nielsen H., Nielsen K. (red.). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001. S. 172–99 og 510–14. (Også engelsk udg.)
- Jørgensen Aa. *Den Store Jensen og andre præciseringer*. København: Underskoven, 2017. 295 s.
- Jørgensen Aa. *Tilblivelsens digter. Nedslag i Johannes V. Jensens forfatterskab*. København: Underskoven, 2013. 399 s.
- Jørgensen Aa., Andersen A. Th. (red.). *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning*. Odense: Odense Universitetsforlag, 2000. 206 s.
- Jørgensen Aa., Kragh-Jakobsen H. (red.). *Columbus fra Himmerland. Bidrag til et Johannes V. Jensen-symposium i Farsø 28. august 1994*. Farsø: Farsø Bibliotek, 1994. 96 s.
- Jørgensen Aa., Rossel S. H., Wenusch M. (red.). “Gelobt sei das Licht der Welt ...”. *Der dänische Dichter Johannes V. Jensen. Eine Forschungsanthologie*. Wien: Praesens Verlag, 2007. 436 s.
- Nedergaard L. *Johannes V. Jensen*. København: Gyldendal, 1943. 342 s.
- Nedergaard L. *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*. 2. udg. København: C. A. Reitzel, 1993. 615 s.
- Nørgaard F., Marcus Aa. (red.). *Johannes V. Jensen. 1873 — 20. Januar — 1943*. København: Gyldendal, 1943. 237 s.
- Rossel S. H. *Johannes V. Jensen*. Boston: Twayne, 1984. 199 s.
- Schiøttz-Christensen Aa. *Om sammenhængen i Johannes V. Jensens forfatterskab*. København: Borgen, 1956. 352 s. (Fotografisk optryk, 1969.)
- Spring. Tidsskrift for moderne dansk litteratur*, nr. 19, 2002.
- Thyrring Andersen A., Dahl P., Jørgensen Aa. (red.). *I Nuets Spejl. Læsninger i Johannes V. Jensens digte*. København: Gyldendal, 2008. 323 s.
- Wamberg N. B. *Johannes V. Jensen*. København: Rhodos, 1961. 82 s.
- Wenusch M. “... ich bin eben dabei, mir Johannes V. Jensen zu entdecken ...”. *Die Rezeption von Johannes V. Jensen im deutschen Sprachraum*. Wien: Praesens Verlag, 2016. 331 s.
- Wenusch M. “Alles kommt von Deutschland...”. *Johannes V. Jensen und die Einflüsse aus dem deutschsprachigen Raum*. Wien: Praesens Verlag, 2020. 320 s.
- Wivel H. *Den titaniske eros. Drifts- og karakterfortolkning i Johannes V. Jensens forfatterskab*. København: Gyldendal, 1982. 198 s.

Aage Jørgensen

Independent researcher

WORD AND TRUTH — A LOOK AT JOHANNES V. JENSEN’S JOURNALISM. PART I

For citation: Jørgensen A. Word and truth — a look at Johannes V. Jensen’s journalism. Part 1. *Scandinavian Philology*, 2021, vol. 19, issue 1, pp. 139–163. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2021.109> (In Danish)

Since the establishment of the Johannes V. Jensen Centre at Aarhus University in 1993, studies of the Nobel Prize winner have shifted from the biographical to the textual. At the same time, the publication especially of early works with critical commentary

has intensified. The present article traces some themes throughout a half-century of Jensen's journalism which was first assembled in book form in 2014 under the title *Word and Truth*. The material brings more nuance to impressions of the poet's opinions and positions, also because the anthologizing of his journalistic works has until now and for good reason skimmed only the cream. Now the dregs are considered as well, and even this portion of Jensen's work impresses with its linguistically seductive energy and fascinating images. Most of the articles Jensen himself agreed to have reprinted and they were included in the so-called mythic volumes. Jensen regarded myth as a special genre, his own reply in all modesty to what H. C. Andersen had done for the fairy tale. Jensen's journalism spans also biographically from the poet's native soil in Jutland to distant parts of the world, with the capital as well as rural Tisvilde as important stops along the way. The poet's efforts to protect nature and the implied archeological interests (not only in a Danish context) are reflected in a number of articles. Just as meaningful, but modernity-oriented, is an enthusiasm for technical development, machinery, traffic on land, sea and air. Life's origins and the development of the species are viewed in a Darwinist perspective. The present article's second part deals with Jensen's tradition-bound understanding of the relationship between the sexes and, in that connection, with his fear of "sexual confusion" often mentioned, most painfully in the 1907 intimidation of his colleague Herman Bang. Finally, attention is given to the part of Jensen's journalism which portrays his own travels and his writings on others' contributions to the genre of travel literature.

Keywords: Johannes V. Jensen, journalism, evolutionary theory, travel literature, women's studies.

Aage Jørgensen

Cand. art. (Danish and Comparative Literature),

Lecturer Emeritus (Langkær Gymnasium),

2, Bakkelodden, DK-8320 Mårslet, Denmark

E-mail: aagejorg@gmail.com

Received: April 5, 2021

Accepted: May 7, 2021